

ČIČAJ, VILIAM A KOL.:

„...Z PRJSNOSTU A WSSU OSTROSTU

ZAKAZZUGEME.“ SOCIÁLNA DISCIPLINIZÁCIA

A ZROD MODERNEJ SPOLOČNOSTI.

IGOR ILIŤ-RÁDIOPRINT, BRATISLAVA 2013.

Jarmila Kašpárková

V roce 2013 vydal kolektiv autorů z Historického ústavu Slovenské akademie věd pod vedením Viliama Čičaje publikaci s názvem *Sociálna disciplinizácia a zrod modernej spoločnosti*. Do 11 kapitol této monografie vložili slovenští badatelé základní cíl: ověřit platnost disciplinační teorie v podmínkách raně novověkého uherského státu, především jeho dnešní slovenské části, a tak se pokusit alespoň částečně vyrovnat dluh slovenské historiografie, která ne vždy reagovala na nové trendy v bádání.

Sám fenomén společenské disciplinace – v historiografii skloňovaný od konce šedesátých let 20. století – ovšem má, jak ostatně upozorňuje hned v úvodu editor knihy, dva různé výklady. Vznik konceptů byl stimulován nutností reagovat na dobře pozorovatelné prosazování disciplíny v období závěru raného novověku a vyložit podstatu tohoto jevu. Zatímco německý historik Gerhard Oestreich považoval disciplinaci za shora vedený proces směřující k vytvoření absolutistického státu, Michel Foucault ji popsal jako pohyb vyprovokovaný vztahy a především mocí rozptýlenou uvnitř společnosti. Na oba výklady, ale i modely Maxe Webera či Norberta Eliase, reagovala řada dalších badatelů.¹ Některým z nich (Martinu Dingesovi, Winfriedu Schulzovi) pak byla věnována pozornost v úvodní teoretické kapitole.

Čičajova kapitola *Disciplinizácia ako historický fenomén* není postavena jako sumář dosavadních názorů historiografie. Slouží především čtenáři k přiblížení toho výkladu, který se jeví badatelům v knize publikujícím jako smysluplnější. Je možné ji chápat také jako vlastní úvod k ostatním kapitolám, které přebírají tento výklad. Tak tvoří kniha kompaktní celek, byť by snad čtenář stál o výraznější zapojení autorů do diskuse. Sociální disciplinací rozumí editor sborníku, Viliam Čičaj, více či méně násilné ovlivňování jednotlivců anebo skupin obyvatel státem za účelem prosazení politických

¹ ČIČAJ, Viliam a kol.: *...z prísnsnosti a wssu ostroštu zakazzugeme. Sociálna disciplinizácia a zrod modernej spoločnosti*. Bratislava 2013, s. 7; srov. také MATLAS, Pavel: *Shovivavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*. Praha 2011, s. 21–28.

cílů. Jedná se o fundamentální a celoevropský proces, probíhající dlouhodobě a směrem odshora dolů. Požadavky na disciplinaci pronikly do všech oblastí a sfér: do státu, církve, hospodářství i armády a zasáhly všechny vrstvy společnosti. Disciplinace je rovněž poznávacím jevem moderního státu. Je možné ji pozorovat nejen v normách, třebaže tam nejviditelněji, ale prostřednictvím „vedlejších“ efektů, jako je nárůst byrokracie, státních úřadů či profesionalizace armády.²

Státní nařízení, normy a principy, chápané autory jako základní impuls a rovněž jasný indikátor disciplinace, se v různých svých podobách staly východiskem pro přemýšlení o tomto jevu. Autoři se postupně obraceli k pramenům, které vznikly činností státních, církevních nebo vrchnostenských úřadů. V mnoha případech je autoři také nechali vyprávět, o čemž svědčí citace i přílohy článků. Právě na základě pramenů rovněž lze, troufám si říci, rozdělit celou knihu do dvou tematických oblastí. Jedna pětice článků totiž pracuje s normami vydanými státem nebo panovníkem, druhá pak studuje nařízení vytvořená vrchností nebo církevními představiteli. Pojďme si tedy představit pětici první.

Studie Michala Bady – *Disciplinizácia spoločnosti v ranonovovekom prostredí Bratislavy* – se opírá o listiny vyměňované mezi panovníkem a magistrátem. Bada hovoří o disciplinaci obyvatelstva, která měla nastat v souvislosti s proměnou funkce města. Soudí, že poté, co se Bratislava stala v raném novověku politickým centrem uherského státu, vedení města se snažilo disciplinovat tu část společnosti (aristokracie), která zde pobývala u příležitosti sněmů či korunovace, a naopak představitelé panovnického dvora vyvíjeli tlak na magistrát, aby přizpůsobil fungování města podmínkám, které měl panovník a jeho úředníci.

Přímo s činností centrální správy a tedy nařízeními vznikajícími v těchto úřadech nás pak seznamují další příspěvky. Tomáš Janura (*Zásahy do kompetencií pokladníkov Liptovskej stolice v 18. storočí*) popsal kroky, které pro profesionalizaci zmíněného úřadu vyvinula Královská místodržitelská rada (zejména úřední rozhodnutí, tzv. protokoly). Miroslav Kamenický³ (*Disciplinizácia ranonovovekého štátu a jej odraz vo výchove montánneho úradníctva v 17. a 18. storočí*) se zaměřil na výchovu a studium báňských úředníků v době, kdy obsah vzdělávání začala regulovat vídeňská Dvorská komora. Eva Kowalská se ve svém článku *Sociálna disciplinácia a sociálny vzostup*

² ČičAJ, V. a kol.: c. d., s. 9–24.

³ Pracovištěm Miroslava Kamenického je Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě; pracovištěm Kamily Bubelové pak Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Všichni ostatní autoři, jak již bylo řečeno výše, jsou členové Historického ústavu Slovenské akademie věd.

učiteľov: dva aspekty školských reforiem v Habsburskej monarchii 18. storočia zaměřila na obvykle pomíjený důsledek školských reforiem.

Výhradně zevrubný popis normativního pramene obsahuje studie Kamilly Bubelové s názvem *Využití církevní disciplíny ve prospěch sekulární disciplinace v době vlády Josefa II.* V literatuře dobře známou právní provázanost církevního práva s právem sekulárním v době panování Josefa II. prověřila detailní analýzou specifického právního pramene, tzv. kurend vydávaných olomouckým arcibiskupstvím, a to během desetileté Josefovy vlády. Na základě studia celého souboru, tvořeného 214 kurendami, ukázala, nakolik a jak konkrétně tyto normativní akty ordináře primárně určené pro vyhlásování nařízení kanonického nebo správního charakteru byly využity pro zprostředkování císařských nařízení.

Druhá pětice autorů využívala materiály vrchnostenské či církevní správy, z prostředí fungování univerzity či od tehdejších autorit. Diana Duchoňová (*Dvorský poriadok ako nástroj disciplinizácie na dvoroch uhorských aristokratov v prvej polovici 17. storočia*) se zabývala normativními prameny, které vznikaly v prostředí dvorů uherských magnátů. Disciplinace poddaných vrchností si všímala Mária Kohútová v studii *Poriadok a jeho dodržiavanie na panstvách*. Otázku, zda existovala disciplinace v prostředí řeholních řádů, tedy regulace nesená kanonickým právem, si položila ve studii *Disciplinizácia uhorských kláštorov klarisiiek v kontexte rozvoja ženských reholných inštitúcií v ranom novoveku* Ingrid Kušnieráková. V první části svého článku si všímala církevních norem, jimiž byly usměrňovány nově vznikající řády či kongregace určené pro službu společnosti (vzdělávání, ošetřování nemocných). Podobný „regulační“ potenciál pak dle svého přesvědčení našla v konstitucích a komentářích k řeholi kontemplativního řádu, jímž klarisky beze sporu jsou. Otázku vzdělávání dívek a jejich provázanost s požadavky na výchovu objasnila Tünde Lengyelová (*Vzdelanie ako nástroj disciplinizácie: Výchova dievčat v ranonovovekom Uhorsku*). Článkem *Právo a poriadok na Istropolitane v Bratislave* završila celou monografii Eva Frimmová.

Disciplinaci uchopili badatelé na základě Oestreichovy teze především ve smyslu normativů, které vznikaly v průběhu raného novověku a, vycházejíce z horních sfér společnosti, celou ji prosakovaly. Naplnili tak jednu z editorem citovaných myšlenek, že záměry se realizují prostřednictvím norem.⁴ Je škoda, že v závěru knihy nezaznělo, že toto tvrzení není zcela jednoznačným konstatováním, neboť vzbuzuje řadu nových otázek. A to především po výsledcích prosazování popsanych nařízení v každodenním životě raně novověkého člověka. Právě tyto otázky stimuluje představovaná kniha. Trou-

⁴ Srov. ČIČAJ, V. a kol.: c. d., s. 9.

fám si proto říci, že prostřednictvím uvedení tohoto konceptu do slovenské historiografie došlo k novému impulsu, jak nahlížet minulost. Jsem zároveň přesvědčena, že právě toto je cíl, který si vydání knihy kladlo.

Mgr. Jarmila Kašpárková, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: jarmila.kasparkova@upol.cz